

Olga Solarz

Instytut Humanistyczno-Artystyczny

Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemysłu

<https://orcid.org/0000-0003-0452-2714>

„Nadprzyrodzone” w redefiniowaniu tożsamości Ukraińców po rewolucji godności*

The “Supernatural” in Re-defining the Ukrainians’ Identity after the Revolution of Dignity

Abstract: The issues touched upon in the article concern the impact of the “supernatural” element in re-defining the Ukrainians’ identity during and after the Revolution of Dignity, including the merger of the events’ casualties with the image of an angel hero fighting under the leadership of Archangel Michael against the Yanukovych regime. It instigated the process of the mythologizing victims, whose souls – according to collective imagination – composed the Nebesna Sotnya waging war against evil from the heavens above, while at the same time protecting the living. The community commenced the said re-definition of identity, among others, by referring the initiation hero’s journey, who first fought at Maidan, then proceeded to the battlefield of war, while still remaining under the “supernatural” protection. Moreover, mystical signs only reinforced the rightfulness of taking up the challenge and the righteousness of the very idea.

Keywords: Ukraine, identity, Maidan, Nebesna Sotnya, Archangel Michael

Słowa kluczowe: Ukraina, tożsamość, Majdan, Niebiańska Sotnia, Michał Archanioł

Omawiając w artykule wybrane zagadnienia, przedstawiam cząstkowe wyniki badań własnych nad szeroko rozumianymi elementami myślenia magicznego funkcjonującymi we współczesnej społeczno-politycznej rzeczywistości Ukrainy. Przy czym odwołuję się do rozumienia pojęcia myślenia magicznego jako myśle-

---

* Źródło finansowania badań przedstawionych w artykule: badania własne.

nia charakterystycznego dla tradycyjnego postrzegania świata, odzwierciedlającego potrzebę nadawania wszystkim zjawiskom sensu, cechującego się szukaniem formuł tłumaczących powstanie świata, ludzi, istnień i zjawisk, interpretowaniem życia jako procesu, w którym każde działanie pociąga za sobą jakiś skutek, przekonaniem o istnieniu jedności człowieka i świata przyrody. W literaturze odnaleźć tu można dużą różnorodność terminologiczną, oprócz wspomnianego stosowane są też określenia: myślenie mityczne, mitologiczne, mitologiczno-poetyckie, archaiczne, symboliczne, pierwotne, nieoswojone, świadomość mityczna, mito-poetycka, folklorystyczna, światopogląd archaiczny, religijny czy mitologika¹.

Magia oraz myślenie magiczne były przedmiotem analizy wielu badaczy, zaczynając od badań reprezentantów antropologii kulturowej, ewolucjonistów, funkcjonalistów, strukturalistów, poprzez koncepcje, które rozwinęły się w ramach francuskiej szkoły socjologicznej, filozofii, etnopsychologii, po kulturologię². Chcąc jednak nakreślić, w jakiej formie myślenie magiczne przenika do społeczno-politycznej rzeczywistości Ukrainy, istotne jest przedstawienie kilku praw dla niego charakterystycznych. Oprę się na tekstach klasycznych, odnoszących się do magii archaicznej. Ewolucjonista James Frazer stwierdził, że magia bazuje na dwóch zasadach – podobieństwa i prawie kontaktu. Zgodnie z pierwszą podobne powoduje podobne, względnie skutek podobny jest do przyczyny. Wedle drugiej zasady obiekty, które pozostawały ze sobą w bezpośrednim związku, nadal na siebie oddziałują, nawet jeżeli ów związek już nie występuje. Z pierwszej zasady wynika wiara w możliwość uzyskania jakiegoś skutku poprzez imitowanie go, z drugiej przekonanie, że działając na obiekty, które niegdyś miały kontakt z innymi obiektami, można wywrzeć na te pierwsze wpływ³. Lucien Lévy-Bruhl u podstaw myślenia magicznego wyróżnił zasadę mistycznej partycypacji oraz kategorię *appartenances*. Pierwsza zakłada, że rzeczywistość scalają więzy solidar-

¹ A. ENGELKING: *Kłątwa. Rzecz o ludowej magii słowa*. Wrocław 2000, s. 36.

² Wśród prac fundamentalnych w badaniach dotyczących teorii i funkcji magii, jak również myślenia symbolicznego, należy wymienić: J. FRAZER: *Złota gałąź*. Przeł. H. KRZECZKOWSKI. Warszawa 1965; L. LÉVY-BRUHL: *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*. Przeł. B. SZWARCMAN-CZARNOTA. Warszawa 1992; M. MAUSS, H. HUBERT: *Zarys ogólnej teorii magii*. W: M. MAUSS: *Socjologia i antropologia*. Przeł. M. KRÓL. Warszawa 2001, s. 43–159; B. MALINOWSKI: *Argonauci Zachodniego Pacyfiku. Relacje o poczynaniach i przygodach krajołowców z Nowej Gwinei*. Przeł. B. OLSZEWSKA-DYONIZAK, S. SZYNKIEWICZ. Warszawa 1987 (Dzieła. T. 3); IDEM: *Ogrody koralowe i ich magia. Studium metod uprawy ziemi oraz obrzędów towarzyszących rolnictwu na Wyspach Trobrianda. Język magii i ogrodnictwa*. Przeł. B. LEŚ. Warszawa 1987 (Dzieła. T. 5); C. LÉVI-STRAUSS: *Antropologia strukturalna*. Przeł. K. POMIAN. Warszawa 1970; E. LEACH: *Kultura i komunikowanie*. W: E. LEACH, A.J. GREIMAS: *Rytuał i narracja*. Przeł. M. BUCHOWSKI. Warszawa 1989; B. BETTELHEIM: *Rany symboliczne. Rytuał inicjacji i zazdrość męska*. Przeł. D. DANEK. Warszawa 1989; M. HEIDEGGER: *Bycie i czas*. Przeł. B. BARAN. Warszawa 1994; E. CASSIRER: *Esej o człowieku*. Przeł. A. STANIEWSKA. Warszawa 1977; M. ELIADE: *Sacrum, mit, historia*. Przeł. A. TATARKIEWICZ. Warszawa 1970; C.G. JUNG: *Archetypy i symbole*. Przeł. J. PROKOPIUK. Warszawa 1993; M. BUCHOWSKI: *Magia. Jej funkcje i struktura*. Poznań 1986.

³ J. FRAZER: *Złota gałąź...*, s. 39–66.

ności magicznej, a więc zawsze występuje współuczestnictwo w świecie, druga zaś mówi o nierozzerwalnej przynależności jakiegokolwiek elementu stanowiącego część „mnie”, nawet po ustaniu związku. Stąd przekonanie, że fragment ciała, ubrania, a nawet zdjęcie człowieka nie stanowi obiektu oddzielnego, lecz nadal jest integralną częścią jego „właściciela”⁴.

W społeczeństwach chrześcijańskich ten model przybiera nieco inny wymiar, który etnolożka Zuzanna Grębecka nazwała magią schrystianizowaną⁵. Badaczka, odwołując się do opisu polskiej religijności ludowej Williama Thomasa i Floriana Znanickiego, wskazała, że oba typy magii istotnie odróżnia znaczenie przypisywane podejmowanym działaniom. W magii archaicznej polegały one na mechanicznym sprowadzeniu określonego skutku, w magii schrystianizowanej stają się aktem oddawania czci, a to, co dawniej było skutkiem, przyjmowane jest jako boska nagroda, czyli świadome działanie bóstwa, poruszonego oddawaną przez człowieka czcią⁶. Stąd wynika „bezkolizyjne”, a więc niekwestionujące chrześcijańskiej etyki, współlistnienie myślenia magicznego z religijnym.

Zjawisko to można obserwować współcześnie w społeczno-politycznym życiu Ukrainy, ujawnia się zarówno w wypowiedziach przedstawicieli ukraińskich elit politycznych, jak i w społecznej interpretacji ich słów oraz działań. W moim przekonaniu wynika to z kilku przyczyn, które jedynie zarysuję, gdyż wymagają odrębnej obszernej analizy. Przede wszystkim myślenie magiczne jest ściśle powiązane z kulturą typu ludowego. Określenie to, wprowadzone przez Ludwika Stommę, charakteryzuje kulturę chłopską, nieelitarną, opartą na ustnym przekazie tradycji, cechującą się wysokim stopniem izolacji świadomościowej, nastawioną na wyrażanie, zamkniętą⁷. Oczywiście trudno dziś szukać kultury tego typu w „czystej formie”, niemniej jej elementy odnaleźć można w kulturze masowej, gdyż „cechy myślenia typu ludowego to kulturowo ukształtowane struktury długiego trwania”⁸. Tym bardziej w Ukrainie, gdzie przez wieki trwał proces niszczenia ukraińskiej kultury elitarnej. Z jednej strony wspierany przez imperium rosyjskie, wprowadzające od XVII wieku dziesiątki ukazów, dekretów, aktów prawnych, a nawet anatemy na piśmiennictwo w języku ukraińskim. Z drugiej wynikający z oddziaływania silnych ośrodków, które doprowadziło do denacjonalizacji wyższych warstw społecznych: polonizacji ukraińskiej szlachty i zrusyfikowania starszyny kozackiej oraz ukraińskiego prawosławnego duchowieństwa. Prócz tego planowe unicestwienie ukraińskiej inteligencji w wieku XX,

⁴ L. LÉVY-BRUHL: *Czynności umysłowe...*, s. 94–134.

⁵ Z. GRĘBECKA: *Słowo magiczne poddane technologii*. Kraków 2006, s. 22.

⁶ W.I. THOMAS, F. ZNANIECKI: *Postawy religijne i magiczne*. W: EIDEM: *Chłop polski w Europie i Ameryce*. T. 1. Przeł. M. METELSKA. Warszawa 1976, s. 175. Za: Z. GRĘBECKA: *Słowo magiczne*, s. 22.

⁷ L. STOMMA: *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.* Łódź 2002, s. 178.

⁸ C. ROBOTYCKI: *Myślenie typu ludowego w kulturze masowej*. „Etnografia Polska” 1985, t. 29, s. 116.

z apogeum, jakimi były represje lat trzydziestych, pozostawiły kulturę miejską w zgłiszczach. Zatem elita Ukrainy odradzała się na bazie wsi i na nowo budowała kulturę miejską, wprowadzając do niej elementy ludowe, w tym magiczne przekonania.

Magiczne zachowania czy obrzędy, zarówno w lecznictwie, jak i w obrzędowości Ukrainy, były tematem wielu opracowań, jednak do tej pory analizie pod tym kątem poddano w niewielkim zakresie społeczno-polityczne życie kraju⁹. Przedstawiciele ukraińskiej władzy (niezależnie od linii politycznej), jak również elektorat przeważnie wywodzą się ze wsi bądź zamieszkują miasto w pierwszym lub drugim pokoleniu, nie dziwi zatem, że myślenie typu magicznego jest w Ukrainie powszechne. Pytanie o to, jak bardzo elementy światopoglądu magicznego „spenetrowały” życie polityczne, wymaga głębokiej analizy, niemniej wydarzenia na Majdanie¹⁰, których rezultatem stała się redefinicja tożsamości, przyniosły Ukrainie nową odsłonę „nadprzyrodzonego” ingerującego w losy państwa.

Ukraińska rewolucja godności rozpoczęła się 21 listopada 2013 roku od niepozornego protestu grupy studentów niezadowolonych z postawy ówczesnego prezydenta Wiktora Janukowycza, który w czasie szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie wstrzymał się od parafovania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, tym samym dając sygnał zwolennikom eurointegracji, że Ukraina dryfuje w stronę integracji z Federacją Rosyjską. W ciągu trzech miesięcy trwania Euromajdanu nastąpiło kilka momentów kulminacyjnych, jednak najistotniejszy, bo przełomowy, rozpoczął się 18 lutego 2014 roku, kiedy protestujący, zgodnie z uprzednim postanowieniem Rady Majdanu, wyruszyli ulicą Instytucką pod Radę Najwyższą. „Pokojowe natarcie” miało na celu zmuszenie parlamentu do spełnienia obietnicy ogłoszenia amnestii oraz przywrócenia kształtu konstytucji z 2004 roku. Szybko jednak marsz stracił charakter pokojowy. Piszą o tym Zbigniew Parafianowicz i Michał Potocki:

Na powstańców urządzono prawdziwe polowanie, mimo że Turczynow właśnie uzgodnił z Janukowyczem zawarcie rozejmu. Do tej pory nie jest znana liczba zabitych w parku Maryńskim. Dane oficjalne mówią, że tego dnia zginęło dwadzieścia osiem osób¹¹.

Sceny ataku na uczestników pokojowego marszu obiegły media. Przed 18 lutego 2014 roku liczba ofiar rewolucji godności wynosiła dziewięć. Od tego dnia

⁹ Wśród opracowań poświęconych wspomnianemu tematowi należy wymienić przede wszystkim fundamentalną pracę Włodzimierza Pawluczuka: W. PAWLUCZUK: *Ukraina. Polityka i mistyka*. Kraków 1998. Zagadnienie „nadprzyrodzonego” w prezydenturze Janukowycza zostało poruszone w artykule: O. SOLARZ: *Znaki „z góry”. Nadprzyrodzone w prezydenturze Wiktora Janukowycza*. W: *Obce/swoje. Miasto i wieś w kulturze Polski, Białorusi, Rosji i Ukrainy*. Red. K. GLINIANOWICZ, K. KOTYŃSKA. Kraków 2017, s. 197–206.

¹⁰ Majdan – plac Niepodległości w Kijowie.

¹¹ Z. PARAFIANOWICZ, M. POTOCKI: *Wilki żyją poza prawem. Jak Janukowycz przegrał Ukrainę*. Wołowiec 2015, s. 251.

do końca lutego wzrosła do dziewięćdziesięciu czterech, by ostatecznie dojść do stu ośmiu. Tych, którzy zginęli, nazwano Niebiańską Sotnią.

Twórczynią tego określenia i zarazem osobą powołującą do życia obraz/symbol, który spontanicznie i natychmiast zakorzenił się w przestrzeni społeczno-politycznej, była pochodząca z Połtawszczyzny poetka Tetiana Domaszenko, która z 21 na 22 lutego 2014 roku napisała wiersz *Nebesna sotnia wojiniw Majdanu* (Niebiańska Sotnia rycerzy Majdanu)¹². Podniosły, patetyczny i jednocześnie prosty, rymowany tekst ukonstytuował obraz ofiary jako rycerza-anioła, wojownika w szeregach Michała Archanioła, a nawet będącego jego wcieleniem. Niezwykle szybkie zakorzenienie się określenia Niebiańska Sotnia, które oficjalnie wybrzmiało już 22 lutego w czasie pogrzebów ofiar, wynikało z kilku sprzyjających czynników.

Istotne jest, że kult św. Michała Archanioła rozpowszechnił się na Rusi i na terenie całej Słowiańszczyzny już w średniowieczu, za sprawą jego „sprzyjających” atrybutów. Nowotestamentowy archanioł pojawia się na czele hufców niebieskich i stacza zwycięski bój z „wielkim Smokiem”, „wężem starodawnym”, „który zwie się diabeł i szatan” (Ap 12,9). Dzięki temu stał się symbolem walczącego i zwyciężającego Kościoła, czego najdobitniejszym wyrazem było wznoszenie świątyń pod jego wezwaniem w miejscach przedchrześcijańskiego kultu. Został patronem wielu rodów rycerskich, w tym Kijowa i całej Rusi Kijowskiej¹³. Do dziś na Ukrainie kult Michała Archanioła jest mocno utrwalony. Znajduje to odzwierciedlenie chociażby w herbie Kijowa, który przedstawia właśnie tego świętego (dzierżącego płonący miecz i tarczę, na lazurowym polu). Archanioł zatem, jako ognisty wojownik – Książę Niebiańskiej Armii – walczył w imię sprawiedliwości, prawa i dobra, dokładnie tak, jak w powszechnym przekonaniu czynili to uczestnicy wydarzeń na Majdanie.

Jak zwrócili uwagę Joanna i Ryszard Tomicczy, jego postać w procesie synkretyzacji wierzeń została nałożona na obraz słowiańskiego Żmija, który w micie kosmogonicznym unieszkodliwił smoka piorunami. Biblijny Michał pokonał diabła ognistym mieczem, stąd myśl ludowa transformowała to w obraz świętego władającego piorunami. Odzwierciedla to sztuka ludowa, w której św. Michał występuje czasem z mieczem, a czasem z błyskawicą¹⁴, jak również większość przeanalizowanych przez badaczy wariantów mitów kosmogonicznych, w których walkę ze złem w postaci diabła stacza właśnie archanioł. Walka ta jest jednocześnie ukoronowaniem aktu stworzenia świata i ustalenia porządku wertykalnego¹⁵. Postać św. Michała w ukraińskiej kulturze jest nie tylko widoczna, ale wciąż mocno symboliczna. Rewolucja godności toczyła się w mieście, którego jest on

¹² H. BIŁYK: *Oratorija „Nebesna Sotnia” Bohdana Bojczuka jak monumentalnyj zrazok ukrajinskoji majdannoji poeziji*. „Mołodyj Wczenyj” 2016, nr 6 (33), s. 351.

¹³ J. TOMICKA, R. TOMICKI: *Drzewo życia*. Warszawa 1975, s. 44.

¹⁴ *Ibidem*, s. 45.

¹⁵ *Ibidem*, s. 41.

patronem, na placu z jego statuą i do tego rozpoczęła się w dniu jego święta, co nie mogło umknąć myśleniu magicznemu, w którym zbieg okoliczności jest traktowany jako zamysł siły wyższej. Co ciekawe, nie tylko „prosty lud” zauważył symboliczny i nieprzypadkowy charakter występowania obrazu Michała Archanioła, ale również „salony”, jak choćby redaktor opiniotwórczego Magazynu „Ji” Taras Wozniak¹⁶ czy Anatolij Hrycenko, pełniący w latach 2005–2007 funkcję ministra obrony Ukrainy, który na swoim blogu wyraźnie wskazał, że tak właśnie postrzega wspomniany fakt¹⁷.

Anioł, ze względu na swoją symbolikę oraz przypisywane mu funkcje, jest częstym motywem literatury, kultury i sztuki światowej. Herbert Oleschko stwierdza, że istota anioła wyraża się poprzez symbole, choć sam anioł – pośrednicząc między absolutem a światem materialnym i wcielając się w znaki spełniające funkcje nośników symbolicznych znaczeń – jest w pewnym sensie metasymbolem¹⁸. Na przestrzeni wieków obraz anioła ewoluował. Różnice dotyczyły wyglądu (skrzydła), atrybutów (miecz, tarcza, trąba) oraz wizerunku i płci (kobieta, istota o nieokreślonych cechach płciowych lub dziecko, jako symbol czystości i niewinności)¹⁹.

Niemniej dzisiejszy anioł, występujący w kulturze tzw. wysokiej i masowej, popularnej, choć wywodzi się z koncepcji teologicznych, coraz częściej powraca jako wizja świecka. Jak zauważyła Monika Sznajderman, analizując motyw anioła w wyobraźni popularnej:

[...] w jakiś przedziwny sposób współczesna popularna kultura przywraca [...] wiarę w ingerencję anioła w empiryczną egzystencję człowieka [...]. Bo dzisiejsze anioły, anioły kultury popularnej, także towarzyszą człowiekowi w jego codzienności i święcie. Niechętnie miejscom eksponowanym, zarezerwowanym dla kultury wysokiej, pojawiają się wśród zwykłych ludzi w sakralnej przestrzeni kultury plebejskiej, masowej: na koncertach i zawodach, w kawiarni i dyskotecce²⁰.

Sznajderman przywołuje badania Malcolma Godwina, według którego istnieje zbieżność między wzrostem popularności aniołów a pojawieniem się amerykańskich superbohaterów, takich jak Superman, Spiderman, Capitan America. Bohaterowie ci pełnią ściśle anielskie funkcje: bronią słabszych i stoją na straży prawa²¹. Takie też funkcje przypisano bohaterom Majdanu – Niebiańskiej Sotni.

Postać świętego opiekuna i patrona zaistniała już na początku rewolucji i po pierwszych śmiertelnych ofiarach została uzupełniona o obraz Niebiańskiej

¹⁶ T. WOZNIAK: *Pro Orden Herojiv Nebesnoji Sotni*. http://ji-magazine.lviv.ua/anons2014/Voznyak_Pro_orden_heroiv_nebesnoi_sotni.htm [data dostępu: 2.02.2018].

¹⁷ A. HRYCENKO: *Na Majdani z namy – hołownyj strateh Nebesnoho Wojinstwa!* <http://blogs.pravda.com.ua/authors/grytsenko/52a3700494124/> [data dostępu: 2.02.2018].

¹⁸ H. OLESCHKO: *Aniołów dyskretny lot*. Kraków 1996, s. 158.

¹⁹ A.P. CHANEL, A.S. SIMARRO: *Słownik symboli*. Przeł. M. BOBERSKA. Warszawa 2008, s. 10.

²⁰ M. SZNAJDERMAN: *Anioł w wyobraźni popularnej*. „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1997, nr 3–4, s. 85–86.

²¹ *Ibidem*, s. 86.

Sotni. Znaczenie w tym procesie miało również to, że pierwsi protestujący, którzy zginęli, czyli Serhij Nihojan i Mychajło Żyznewśkyj, byli osobami bardzo młodymi, a tym samym wpisywali się w obraz niewinnego bohatera-dziecka. W swojej czystości i niewinności byli amorficzni, tak jak amorficzne są anioły. Ich kontakt z *sacrum*, wynikający z przypisanej im przynależności do kategorii istot nie posiadających wyraźnie wyodrębnionych cech płciowych, był bliższy, intensywniejszy i prawdziwszy. Zatem po śmierci łatwiej było ich włączyć w poczet męczenników, a zarazem przypisać im cechy aniołów, świętych, których opieka i wstawiennictwo pomaga żywym.

Proces przypisania/przesunięcia Nihojana do sfery *sacrum* odzwierciedlają choćby dwa portrety stworzone niezależnie i w różnym czasie przez lwowskich artystów, Danyłę Mowczana oraz Serhija Radkewycza²². Pierwszy portret to grafika wykonana ołówkiem, drugi – obraz namalowany farbami akrylowymi na ścianie suterenu lwowskiej kamienicy. Na obydwu Nihojan ma twarz odrealnioną, bezcielesną, ascetyczną, zwróconą frontalnie do widza. Brak oczu w grafice Mowczana oraz zamknięte oczy w obrazie Radkewycza symbolizują przebóstwienie – bycie w pozaprzestrzeni, dostępnej świętym. Nihojan jest oczyszczony z grzechów i przemieniony. W istocie stał się odbiciem Jezusa Chrystusa, który jest modelem dla człowieka i za którym należy podążać, co też Nihojan uczynił, by wybawić/zbawić żywych. Obydwa zatem portrety niezwykle wyraziście nawiązują do chrystocentrycznej ikony. Dodatkowo na jednym i drugim wskazano narzędzia śmierci – widać ślady po kulach. Artyści stali się wyrazicielami procesu „oddelegowania” Nihojana do roli przebóstwionego pośrednika między ludzką ekumeną i sferą *sacrum*. Młody Ukrainiec ormiańskiego pochodzenia stał się pierwszym rycerzem Niebiańskiego Wojska u boku Michała Archanioła. To on utworzył szlak kolejnym wojownikom-aniołom, którzy z zaświatów, jako Niebiańska Sotnia, roztoczyli mistyczną opiekę nad żywymi bohaterami, podążającymi za nim.

Obraz męczenników za prawdę utrwalali również inni artyści. Już w marcu 2014 roku powstała ikona tryptyk *Nebesna sotnia* (Niebiańska Sotnia), autorstwa Romana Bonczuka. Na sporych rozmiarów dziele 6,0×2,5 metra, w formie carskich wrót, artysta przedstawił postać Matki Boskiej, Michała Archanioła oraz portrety siedemdziesięciu ośmiu ofiar Majdanu, wśród których w części centralnej wkomponowana jest twarz Nihojana²³. Z kolei w lipcu 2017 roku w soborze św. Mychajła w Kijowie namiestnik patriarchy Filareta metropolita Epifanij poświęcił ikonę Bogurodzicy opiekunki ukraińskich żołnierzy. Artysta Jurij Nikitin stwierdził, że stworzenie nowego typu ikonograficznego Bogurodzicy Pokrowy było dla niego wielkim wyróżnieniem. Tło ikony stanowią kijowskie świątynie,

²² Kartinu „Siergiej Nigojan. Armiański motyw” narysował lwowski malarz. https://gazeta.ua/ru/articles/culture-newspaper/_kartinu-sergej-nigoyan-armyanskiy-motiv-narisoval-lvovskij-hudozhnik/541622 [data dostępu: 4.02.2018].

²³ Prykarpatskij chudożnyk namaluwaw ikonu-tryptych „Nebesna Sotnia”. <https://www.radio-svoboda.org/a/25321634.html> [data dostępu: 4.02.2018].

nad którymi góruje Bogurodzica rozpościerająca szal nad przedstawicielami różnych ukraińskich historycznych i współczesnych formacji wojskowych, wśród których stoi też podobna do Nihojana postać uczestnika Euromajdanu. „Tak, majdanowiec podobny jest do Serhija Nihojana – stwierdził w wywiadzie artysta. – Nie chciałem konkretyzować, ale najwyraźniej podświadomie tak się stało, bo te pierwsze ofiary bardzo mocno odbiły się w naszej świadomości”²⁴.

Wyobrażenie Niebiańskiej Sotni, w formie malowidła ściennego, znajduje się również w cerkwi Przemienienia Pańskiego w Krzemieńcu na Tarnopolszczyźnie. Centralną sceną fresku jest walka św. Jerzego ze smokiem, przedstawionym w formie dwugłowego orła. Stanowi to oczywiście odwołanie do narodowej symboliki Federacji Rosyjskiej i zarazem obrazu Ukrainy jako ofiary rosyjskiej agresji. Z lewej stoją uczestnicy rewolucji godności, nad którymi góruje Statua Niezależności, z prawej zaś żołnierze-ochotnicy, walczący w strefie ATO, za którymi widać zniszczoną wieżę donieckiego lotniska²⁵.

Sztuka ludowa – a do takiej można zaliczyć ściennie malowidło w Krzemieńcu – będąc zmienną nadbudową/nadtekstem ugruntowanych wytycznych opartych na etyce chrześcijańskiej (która realizowana w przestrzeni ukraińskiej jest również nadtekstem dawniejszych wierzeń), jest ekspresją obecnej sytuacji komunikacyjnej w Ukrainie. Folklor wymyka się dogmatycznym ograniczeniom estetyki normatywnej, tworzy własny synkretyczny język, odpowiadający potrzebom podmiotu zbiorowego. Proces ten, nakładając nowe nadteksty, odzwierciedla konstruowanie w Ukrainie nowego bohatera, nowego mitu. Dlatego smok przyjmuje oblicze dwugłowego orła, Nihojan staje się odbiciem Chrystusa, Bogurodzica roztacza opiekę nad ochotnikami walczącymi z rosyjską agresją w Donbasie, a św. Michał, jako dowódca, kieruje Niebiańską Sotnią. Przy czym Michał Archanioł zjawia się „mimo woli”, w pewnym sensie nie dając wyboru uczestnikom rewolucji godności. Jego rola jako przywódcy w walce z reżimem Janukowycza jest z góry założona. Święty Michał objawia się tak, jak objawił się artyście i liderowi grupy Ot Vinta Jurijowi Żurawlowi, któremu zlecono wykonać emblemat dla Samoobrony Majdanu:

Długo zastanawiałem, co przedstawić na emblemacie. Tryzub? Jaką symbolikę ukraińską? Koktajle Mołotowa? A może jakąś broń – łuk i strzały? Ostateczny pomysł niespodziewanie zjawiał się w nocy. Miesiąc temu umarła moja żona. Przyśniło mi się, że siadam do biurka, męczę się nad emblematem, a ona podchodzi do mnie i mówi: „Nie męcz się, namaluj Michała Archanioła, który cały czas jest na Majdanie”²⁶.

²⁴ *U Kyjewi oswjatyły ikonu Bohorodyci – pokrowytelky ukrajinskich wojniw*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2273705-u-kievi-osvatili-ikonu-bogorodici-pokrovitelki-ukrajinskih-voiviv.html> [data dostępu: 4.02.2018]. Cytaty z publikacji w języku ukraińskim podaję w tłumaczeniu własnym – O.S.

²⁵ *U chrami na Ternopilsczynie je ikona, na jakij zobrazeni Nebesna Sotnia ta wojny ATO*. <https://realno.te.ua/novyny/y-xrami-na-ternopilsczynie-e-ikona-na-yki/> [data dostępu: 4.02.2018].

²⁶ *Lider „Ot Vinta” na szewroni dla Samoobrony Majdanu zobrazuw Archanhela Mychjila*. <https://zik.ua/tv/video/10370> [data dostępu: 4.02.2018].

Również literatura dotycząca wydarzeń na Majdanie odzwierciedla i utrwała obraz bohatera oddającego życie w walce za dobro, który umierając, staje się rycerzem-aniołem w sotni dowodzonej przez archistratega Michała. Kilkadziesiąt tomików poezji, a w nich kilkaset utworów lirycznych i poematów historycznych, prócz tego kroniki wydarzeń, księgi pamięci oraz utwory publicystyczne, powstałe w latach 2013–2015, stworzyły nowy nurt o tematyce rewolucyjnej²⁷, w którym Niebiańska Sotnia jest jednym z przodujących motywów. Na przykład w bajce Chrystyny Łukaszcuk, która w swoim utworze nawiązała do mitu kosmogonicznego: „[...] z krwi bohaterów w centrum Majdanu wyrosło nowe drzewo. Rozrosło się na pół świata. W cieniu jego potężnej korony dojrzewa nowe życie. W górze zaś – w błękitnie nieba – krążą boże gołębie”²⁸. W obrazie Łukaszcuk, odnoszącym się do archetypicznego motywu centrum, binarności dobra i zła, Ukraina stanowi *axis mundi* – jest centrum wszystkiego, a rewolucja godności ma znaczenie ontologiczne. Świadoma ofiara bohaterów, analogicznie do świadomej męczeńskiej śmierci Chrystusa, stwarza nowy świat. Wydarzenia w bajce – od stworzenia świata z centralnym drzewem-jaworem, poprzez zniszczenie go przez zło, aż do jego odrodzenia z krwi bohaterów – są powiązane z koncepcją czasu cyklicznego. Mamy tu zatem do czynienia ze zdublowaną sakralnością, w wymiarze zarówno przestrzennym, jak i temporalnym. Po wielkiej bitwie na Majdan sfruwają gołębie i na swoich skrzydłach unoszą dusze bohaterów do nieba, do słońca, do Boga.

Warto zwrócić uwagę, że Łukaszcuk, odwołując się do fundamentu tożsamościowego wspólnoty, przywołuje obraz drzewa życia z krążącymi wokół gołębiami (trójpodział przestrzeni), a więc do archetypicznego motywu występującego we wzornictwie ludowym czy w pieśniach, kołędach. Taki powrót do korzeni w momentach krytycznych ekumeny nie był w trakcie omawianych wydarzeń wyjątkiem. Najbardziej wyrazistym zastosowaniem elementu ludowego do wzmocnienia więzi społecznych stała się pieśń *Pływe kacza* (Płynie kaczką). Zakarpacki utwór ludowy, śpiewany *a capella* przez lwowski zespół Pikardijska Tercija, będąc nieformalnym hymnem Euromajdanu, brzmiał w czasie pogrzebów poległych i scalał wspólnotę walczących. Podobnie jak drzewo życia stawał się punktem centralnym, momentem zatrzymania. W czasie jego odtwarzania istnienie wspólnoty na krótką chwilę przesuwało się z czasu linearnego do czasu sakralnego. Taki wybór pieśni nie był przypadkowy. W tekście bohater wyrusza w drogę, w świat obcy i nieznan, ze świadomością, że może go tam zastać śmierć, a grób kopać mu będą „obcy ludzie”. Jednocześnie prosi matkę, by nie potępiała jego decyzji o opuszczeniu domu. Dom jest tu przestrzenią swoją, uporządkowana i bezpieczną, podróż zaś jest próbą, inicjacyjną wyprawą po tożsamość. Pieśń w warstwie werbalnej jest więc nawiązaniem do wyboru

²⁷ H. БІЛЫК: *Osoblywosti zobrażennia rewolucji hidnosti w ukrajinśkij literaturi 2013–2015 rokiw*. „Ridnyj Kraj” 2015, nr 2 (33), s. 118–124.

²⁸ C. ŁUKASZCZUK: *Kazka pro Majdan*. Lwów 2014.

i w konsekwencji do śmierci młodego bohatera, który zdecydował się na udział w rewolucji godności, nierzadko wbrew decyzji rodziców.

Jednakże pieśń ta ma jednocześnie głębsze, bo konstytuujące znaczenie. Staje się wyśpiewaną baśnią/mitem o wyprawie po nowy status, nową tożsamość i nową jakość. Matka nie godzi się na podróż syna, lecz ten, choć boi się matczynego przekleństwa, które zawsze jest tragicznie sprawcze²⁹, decyduje się odejść, bo coś go wzywa. Joseph Campbell, analizując symbolikę i strukturę baśni i mitów, wskazywał:

Ten pierwszy etap mitologicznej podróży oznacza, że przeznaczenie upomniało się o bohatera i przesunęło jego duchowy środek ciężkości ze społeczności, której jest członkiem w sferę nieznaną. Obszar ten, kryjący skarby, ale też pełen niebezpieczeństw, może być różnie przedstawiany: jako odległy kraj, las, podziemie, podwodne lub napowietrzne królestwo, tajemnicza wyspa, szczyt wyniosłej góry lub stan głębokiego uśpienia, ale zawsze jest miejscem pełnym ulotnych, polimorficznych istot i niewyobrażalnych udręk, w którym dokonuje się nadludzkich czynów i przeżywa nieprawdopodobną rozkosz³⁰.

Majdan posiadał wszelkie znamiona sfery nieznannej (nowo stworzony świat), w której bohater dokonał nadludzkich czynów (tytaniczna obrona Majdanu w czasie ataku sił rządowych, kiedy niewielkiej garstce protestujących faktycznie nie dawano szansy na przetrwanie i utrzymanie linii obrony na placu Niepodległości), przeżył niewiarygodną udrękę utraty i niewiarygodną rozkosz braterstwa i zwycięstwa. Pieśń *Pływe kacza* stała się nie tylko hołdem dla tych, którzy zginęli, lecz też symboliczną pierwszą strofą eposu dla żywych, mających kontynuować „podróż” – „dośpiewać” pieśń.

Wykorzystanie do tego celu utworu ludowego, w moim przekonaniu, nie wiązało się jedynie z warstwą werbalną, która odwoływała się do symboliki podróży w nieznanne. Znaczenie miał również fakt ludowego pochodzenia pieśni, a więc powrotu do korzeni, do źródła. W debatach o tożsamości kulturowej tradycję uznaje się za element zapewniający integralność wspólnoty narodowej, odwołanie się do tradycji jest zatem niezbędne we wszelkich ruchach niepodległościowych³¹. Tożsamość kulturową rozumiem tu jak tożsamość zbiorową, kształtowaną dyskursywnie w konkretnych sytuacjach historycznych, dynamiczną i podlegającą w pewnych okolicznościach mocnym przeobrażeniom. Taką redefiniującą sytuacją był właśnie Euromajdan. Powrót do korzeni był więc w istocie powrotem do centrum, do punktu sakralnego, z którego dokonuje się ruch budujący nową rzeczywistość. Powrót do punktu wyjścia stał się wentylem bezpieczeństwa w sytuacji kryzysowej człowieka/narodu. Tożsamość w kryzysie szukała fundamentu, a kultura ludowa/narodowa z cykliczną obrzędowością przez swoją stałość nadawała się do tego doskonale. Tym bardziej że powrót do

²⁹ A. ENGELKING: *Kłątwa. Rzecz o ludowej magii...*, s. 144.

³⁰ J. CAMPBELL: *Bohater o tysiącu twarzy*. Przeł. A. JANKOWSKI. Poznań 1997, s. 54.

³¹ O. HNATYUK: *Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości*. Lublin 2003, s. 28.

autentyczności, ludu, natury, jako sposobu redefinicji tożsamości, ma w Ukrainie tradycję. Ola Hnatiuk, analizując procesy tożsamościowe schyłku lat osiemdziesiątych, pisała:

Tradycja narodnicka, wciąż żywa w kulturze ukraińskiej, choć przeobrażona przez wymogi socrealizmu, nakazywała poszukiwać prawdziwych wartości w ludzie – w tradycji ludowej, utożsamianej z narodową. Wieś nadal traktowano jako skarbnicę dawnej, tradycyjnej kultury [...] i przeciwstawiano ją zsovietyzowanemu miastu. [...] W warunkach państwa radzieckiego industrializacja oznaczała nie tylko modernizacyjne przemiany [...]. Oznaczała także postępującą rusyfikację, skutek sterowanych, przynajmniej częściowo, procesów demograficznych. W taki sposób nowoczesność [...] zaczęła kojarzyć się z rusyfikacją. Kiedy więc nawoływano do powrotu do tradycyjnych wartości, do odrodzenia duchowego, którego jedynym źródłem może być wieś, był to przejaw nie tyle skrajnego tradycjonalizmu, ile natywizmu. Rzecznicy tego nurtu szczególnie wartości przypisywali odrodzeniu zwyczajów ludowych, w których miałyby tkwić duchowa siła narodu³².

Ruch zbudowany na idei powrotu do tradycji narodowych, jako konkurencyjny wobec koncepcji radzieckiej tożsamości, narodził się we Lwowie, następnie rozpowszechnił się w Galicji i wreszcie objął całą Ukrainę, by stać się nowym wzorcem identyczności. I choć później podległ gruntownym przeobrażeniom, to utrwalił jądro modelu ukraińkości. Odtwarzanie pieśni *Pływe kacza* stało się elementem „wynalezionej tradycji”³³, mającej scalać Ukraińców. Jednocześnie formą dialogu wspólnoty z samą sobą w obliczu zagrożenia oraz komunikatem skierowanym do wroga. Rewolucja godności, a więc walka z reżimem Janukowycza, kojarzonym z prorosyjskością i wyrastającym z industrialnego zrusyfikowanego Donbasu, była w zasadzie bitwą o ukraińskość, dlatego ekumena uruchomiła mechanizmy powrotu do korzeni. W tym przypadku aktualizacja tradycji odegrała – cytując Hnatiuk – „zasadniczą rolę w przemianach społecznych (także w procesach modernizacyjnych), co aforystycznie ujął japoński socjolog Saburo Ischii: nie ma postępu bez tradycji”³⁴.

Wspólnota rozpoczęła redefinicję tożsamości między innymi poprzez odniesienia do inicjacyjnej podróży bohatera, którego trafny wybór podjęcia tego wezwania potwierdziły mistyczne znaki. W baśniach bohater napotyka przypadkowych wędrowców dających amulety, doświadcza sprzyjania i ochrony Matki Natury lub sił nadprzyrodzonych³⁵. Bohatera Majdanu chronili Matka Boska, Michał Archanioł, święci a nawet wieszcz narodowy Taras Szewczenko,

³² Ibidem, s. 76–77.

³³ Wynaleziona tradycja (*the invention of tradition*) „szereg praktyk, zwykle rządzonych przez jawnie lub milcząco przyjęte reguły o charakterze rytuału bądź symbolu, a mających na celu wpojenie pewnych wartości i norm zachowania przez powtórzenie, co automatycznie zakłada ciągłość, łączność z przeszłością”. E. HOBSBAWM: *Introduction: inventing tradition*. W: *The Invention of Tradition*. Eds. E. HOBSBAWM, T. RANGER. Cambridge 1983, s. 1. Cyt. za: O. HNATIUK: *Pożegnanie z imperium...*, s. 30.

³⁴ O. HNATIUK: *Pożegnanie z imperium...*, s. 29.

³⁵ J. CAMPBELL: *Bohater...*, s. 61.

których przedstawienia można było zobaczyć na tarczach i kaskach członków Samoobrony. Wystawiony na próby musiał zaryzykować i spotykać się z groźnym potworem/demonem, żyjącym poza bezpiecznymi ścieżkami, którymi uczęszczał na co dzień. Inicjacyjne starcie ze złem lub, według schematu zaproponowanego przez Campbella, „przekroczenie pierwszego progu” odbyło się w nocy z 29 na 30 listopada 2013 roku, gdy oddziały milicji, pod pretekstem zakończenia montażu świątecznej choinki, brutalnie spacyfikowały demonstrantów, wśród nich studentów. Wówczas ukonstytuował się też obraz „potworów”, które pozbawione ludzkich cech zamieszkiwały przestrzeń dzielnicy rządowej i parku Maryjskiego, a nazywały się Berkut, Wojsko Wewnętrzne i *tituszki*. Moment ten stał się też początkiem wzrostu mocy bohatera, który z niewielkiej grupy rozrósł się do kilkuset tysięcy demonstrujących. Nastąpiło więc dokładne powielenie schematu istniejącego w mitach i baśniach, w których przekroczenie pierwszego progu jest symbolicznym samounicestwieniem, wejściem do brzucha wieloryba, po to, by móc się odrodzić wzmocnionym i przeobrażonym³⁶.

Po przekroczeniu progu – pisze Campbell – bohater zaczyna się poruszać w nierzeczywistym krajobrazie marzeń sennych, pełnym zadziwiająco płynnych, nieokreślonych kształtów, gdzie musi stawić czoło różnorodnym wyzwaniom i przejść cały ciąg niesamowitych prób³⁷.

Wydarzenia mające miejsce między 19 a 22 stycznia 2014 roku – przyjmując schemat przygody mitycznej – były kolejnym egzaminem, któremu został poddany bohater Majdanu. Krwawe starcia na ulicy Hruszewskiego skończyły się śmiercią Nihojana i Żyznewskiego. Następnym przełomowym momentem – mityczną walką ze smokiem – był wspomniany czas między 18 a 21 lutego. Poświęcenie po raz kolejny dodało mocy bohaterowi. Z każdej kropli utraconej krwi powstawała Niebiańska Sotnia, która stawała się kolejną sprzyjającą mu w podróży siłą nadprzyrodzoną.

W nocy z 18 na 19 lutego, gdy ludzie ściągali z siebie i rzucali w ogień kurtki – wspominał artysta Andrij Jermolenko – kiedy faktycznie nie mieliśmy już czym palić, wówczas zjawilo się uczucie, że gdzieś nad nami latają aniołowie – Niebiańska Sotnia, i to ona nas ochroniła. W wielu momentach pojawiała się wówczas w uczestnikach nadzieja³⁸.

W wyobraźni zbiorowej dusze ofiar po śmierci stawały się aniołami. Ich obraz w tej postaci zakorzenił się tak szybko, jak nazwa Niebiańska Sotnia. Projekty artystyczne, wiersze, plakaty, informacje o wydarzeniach na Majdanie lub o upamiętnieniu poległych zawierały czy zawierają motywy bohatera-anioła.

³⁶ Ibidem, s. 76.

³⁷ Ibidem, s. 79.

³⁸ A. JERMOLENKO: *Majdan wid perszoji osoby. 45 istorij Rewoluciji hidnosti*. Red. T. KOWTU-NOWYCZ, T. PRYWAŁKO. Kyjiv 2015, s. 211.

Sporą popularność zdobyła grafika komputerowa stanowiąca modyfikację tapety *Angel of War*, stworzonej przez Toby Levina na podstawie gry *Diablo III* w konkursie dla fanów zorganizowanym przez Blizzard³⁹. Anioł-wojownik (w rzeczywistości postać o nazwie Tyrael) z niebiesko-żółtymi szeroko rozpostartymi skrzydłami stoi wśród czyhających na niego monstrów z halabardami oraz toporami obosiecznymi. Trzymając w dłoni tarczę z tryzubem, unosi się nad ziemią w kierunku oświetlającego go z góry snopu światła. Grafika po przeróbkach, czyli zmianie koloru skrzydeł na barwy ukraińskiej flagi oraz wkomponowaniu tarczy z godłem, swoją stylistyką wpisała się w wizję bohatera. O jej popularności świadczy to, że można ją odnaleźć na setkach stron internetowych, jako ilustrację do treści o Niebiańskiej Sotni: na portalach społecznościowych Facebook, Vkontakcie, Twitter, portalach informacyjnych, stronach instytucji kultury, szkół, uczelni, a nawet na stronach instytucji państwowych⁴⁰. Motyw ten został też wykorzystany na pomniku poświęconym żołnierzom, którzy zginęli w strefie ATO, odsłoniętym 15 sierpnia 2017 roku w Kijowie, na skrzyżowaniu prospektu Łesia Kurbasa i Akademika Korolowa⁴¹.

Tytułem podsumowania

„Heroji ne wmyrajut” – czyli „Bohaterowie nie umierają” – to jedno z najpopularniejszych haseł Majdanu, które nie straciło na znaczeniu po zakończeniu rewolucji godności. „Powędrowało” na wschód Ukrainy, razem z bohaterem, który zaciągnął się do jednego z batalionów ochotniczych, walczących w wojnie przeciw Rosji. W powszechnym przekonaniu bohater nie umarł, lecz złożony z tysięcy osób, istnieje w sferze materialnej i pozamaterialnej. W materialnej –

³⁹ L. PLUNKETT: *Stolen Diabolo Art. Turns Up in the Weirdest Places*. <https://kotaku.com/stolen-diablo-art-turns-up-in-the-weirdest-places-1797879126> [data dostępu: 4.03.2018].

⁴⁰ Na przykład takich, jak: Odeska Narodowa Akademia Łączności (https://old.onat.edu.ua/?pg=news_archive [data dostępu: 4.03.2018]); Filharmonia Obwodowa w Iwano-Frankiwsku im. Iry Małaniuk (http://filar.com.ua/content/content&content_id=5374 [data dostępu: 4.03.2018]); Informacyjno-Analityczne Centrum Rady Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy (<http://mediarbo.org/2017/03/14/den-ukrayynskih-dobrovoltsiv/> [data dostępu: 4.03.2018]); Chersońska Państwowa Administracja Obwodowa (<http://khoda.gov.ua/20-ljutogo-vshanujut-> [data dostępu: 4.03.2018]); Rada Miasta Jużnoukraińsk (http://yu.mk.ua/news/show/do_dnya_geroiv_nebesnoi_sotni_1518610563 [data dostępu: 4.03.2018]); Wydział Oświaty Winnickiej Rejonowej Administracji Państwowej (http://vinrvo.at.ua/news/pro_uvichnennja_pam_jati_gerojiv_nebesnoji_sotni/2018-02-13-3123 [data dostępu: 4.03.2018]); Wydział Oświaty Nikopolskiej Administracji Rejonowej (<http://nrvo.com.ua/> [data dostępu: 4.03.2018]).

⁴¹ A. STESZENKO: *W stolicie, niesmotria na protiwodiejstwiwe miestnoj vlasti, otkryly pamjatnyj znak woinam ATO*. <http://asn.in.ua/ru/news/news/116833-v-stolice-otkryli-pamjatnyj-znak-vojn-ato.html> [data dostępu: 4.03.2018].

jako żołnierz, w niematerialnej zaś – jako „dusza zmarłego bohatera”, nierzadko opiekująca się kontynuującym walkę wojownikiem.

Wraz z kolejnymi ofiarami wojny na wschodzie Ukrainy zaczęły funkcjonować nazwy Niebiański Pułk czy Niebiańska Gwardia, będące oczywistym nawiązaniem do Niebiańskiej Sotni⁴², do kontynuacji jej dzieła. Zwiększała się liczba „bohaterów, którzy nie umierają”, a którzy w wędrówce poświęcili życie, by inni szli dalej. Bohater rośnie w siłę i choć nie pojawia się już w obrazie wojownika-anioła, to w szczególnych sytuacjach przyjmuje cechy nadludzkie (obrońcy donieckiego lotniska, których ochrzczono mianem „cyborgi”).

Nazwa Niebiańska Sotnia została wprowadzona do państwowych dokumentów. Rozporządzenie nr 69/2015 prezydenta Petra Poroszenki z 11 lutego 2015 roku o uczczeniu bohaterstwa uczestników Rewolucji Godności oraz pamięci Bohaterów Niebiańskiej Sotni ustanowiło święto państwowe oraz określiło formę, częstotliwość i podmiot odpowiedzialny za utrwalanie obraz uczestnika rewolucji⁴³. Nie miało to jednak charakteru narzucania znaczeń przez państwo, ich transmisja przebiegała bowiem w odwrotnym kierunku. Idea stworzona przez wspólnotę obywatelską została wykorzystana w konstruowaniu polityki historycznej państwa znajdującego się w dynamicznym procesie redefiniowania tożsamości. Uczestnicy Euromajdanu oparli swoją tożsamość na wytworzonych ideach, symbolach, kodach oraz znakach, które w czasie rewolucji godności reprezentowały system wartości stojący w opozycji do światopoglądu określającego aparat państwowy. Wraz z ucieczką Janukowycza zmienił się układ wertykalny i oddolne idee stały się elementem państwowego dyskursu tożsamości.

Bibliografia

- BETTELHEIM B.: *Rany symboliczne. Rytuał inicjacji i zazdrość męska*. Przeł. D. DANEK. Warszawa 1989.
- BIŁYK H.: *Oratorija „Nebesna Sotnia” Bohdana Bojczuka jak monumentalnyj zrazok ukrajinskoji majdannoji poeziji*. „Mołodyj Wczenyj” 2016, nr 6 (33), s. 350–353.
- BIŁYK H.: *Osoblywosti zobrażennia rewoluciji hidnosti w ukrajinskoji literaturi 2013–2015 rokiw*. „Ridnyj Kraj” 2015, nr 2 (33), s. 118–124.
- BUCHOWSKI M.: *Magia. Jej funkcje i struktura*. Poznań 1986.
- CAMPBELL J.: *Bohater o tysiącu twarzy*. Przeł. A. JANKOWSKI. Poznań 1997.
- CASSIRER E.: *Esej o człowieku*. Przeł. A. STANIEWSKA. Warszawa 1977.
- CHANEL A.P., SIMARRO A.S.: *Słownik symboli*. Przeł. M. BOBERSKA. Warszawa 2008.
- ELIADE M.: *Sacrum, mit, historia*. Przeł. A. TATARKIEWICZ. Warszawa 1970.

⁴² Między innymi rok po rozpoczęciu działań wojennych powstał projekt woluntarystyczny o nazwie „Niebiańska Gwardia”, który zakładał rejestrację imion wszystkich ofiar, jak również możliwość przekazania wsparcia ich rodzinom. Zob. *Sajt dopomohy simjam zahybyh uczasnykiw ATO Nebesna Hwardija*. <https://ngua.org/> [data dostępu: 4.03.2018].

⁴³ Ukaz Prezydenta Ukrainy nr 69/2015. <http://www.president.gov.ua/documents/692015-18468> [data dostępu: 4.03.2018].

- ENGELKING A.: *Klątwa. Rzecz o ludowej magii słowa*. Wrocław 2000.
- FRAZER J.: *Złota gałąź*. Przeł. H. KRZECZKOWSKI. Warszawa 1965.
- GRĘBECKA Z.: *Słowo magiczne poddane technologii*. Kraków 2006.
- HEIDEGGER M.: *Bycie i czas*. Przeł. B. BARAN. Warszawa 1994.
- HNATIUK O.: *Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości*. Lublin 2003.
- HOBBSBAWM E.: *Introduction: Inventing Tradition*. W: *The Invention of Tradition*. Eds. E. HOBBSBAWM, T. RANGER. Cambridge 1983, s. 1–14.
- HRYCENKO A.: *Na Majdani z namy – hołownyj strateh Nebesnoho Wojinstwa!* <http://blogs.pravda.com.ua/authors/grytsenko/52a3700494124/> [data dostępu: 2.02.2018].
- JERMOLENKO A.: *Majdan wid perszoji osoby. 45 istorij Rewoluciji hidnosti*. Red. T. KOWTUNOWYCZ, T. PRYWAŁKO. Kyjiw 2015.
- JUNG C.G.: *Archetypy i symbole*. Przeł. J. PROKOPIUK. Warszawa 1993.
- Kartinu „Siergiej Nigojan. Armianskij motiw” narysował lwowskiy chudożnik. https://gazeta.ua/ru/articles/culture-newspaper/_kartinu-sergej-nigoyan-armyanskiy-motiv-narisoval-lvovskij-hudozhnik/541622 [data dostępu: 4.02.2018].
- LEACH E.: *Kultura i komunikowanie*. W: E. LEACH, A.J. GREIMAS: *Rytuał i narracja*. Przeł. M. BUCHOWSKI. Warszawa 1989, s. 21–98.
- LÉVI-STRAUSS C.: *Antropologia strukturalna*. Przeł. K. POMIAN. Warszawa 1970.
- LÉVY-BRUHL L.: *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*. Przeł. B. SZWARCMAN-CZARNOTA. Warszawa 1992.
- Lider „Ot Vinta” na szewroni dla Samooborony Majdanu zobrazryw Archanhela Mychjiła. <https://zik.ua/tv/video/10370> [data dostępu: 4.02.2018].
- ŁUKASZCZUK C.: *Kazka pro Majdan*. Lwów 2014.
- MALINOWSKI B.: *Argonaucci Zachodniego Pacyfiku. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinei*. Przeł. B. OLSZEWSKA-DYONIZAK, S. SZYNKIEWICZ. Warszawa 1987 (Dzieła. T. 3).
- MALINOWSKI B.: *Ogrody koralowe i ich magia. Studium metod uprawy ziemi oraz obrzędów towarzyszących rolnictwu na Wyspach Trobrianda. Język magii i ogrodnictwa*. Przeł. B. LEŚ. Warszawa 1987 (Dzieła. T. 5).
- MAUSS M., HUBERT H.: *Zarys ogólnej teorii magii*. W: M. MAUSS: *Socjologia i antropologia*. Przeł. M. KRÓL. Warszawa 2001, s. 43–159.
- OLESCHKO H.: *Aniołów dyskretny lot*. Kraków 1996.
- PARAFIANOWICZ Z., POTOCKI M.: *Wilki żyją poza prawem. Jak Janukowycz przegrał Ukrainę*. Wołowiec 2015.
- PAWLUCZUK W.: *Ukraina. Polityka i mistyka*. Kraków 1998.
- PLUNKETT L.: *Stolen Diabolo Art. Turns Up in the Weirdest Places*. <https://kotaku.com/stolen-diabolo-art-turns-up-in-the-weirdest-places-1797879126> [data dostępu: 4.03.2018].
- Prykarpatskij chudożnyk namaluwaw ikonu-tryptych „Nebesna Sotnia”. <https://www.radiosvoboda.org/a/25321634.html> [data dostępu: 4.02.2018].
- ROBOTYCKI C.: *Myslenie typu ludowego w kulturze masowej*. „Etnografia Polska” 1985, t. 29, s. 111–117.
- Sajt dopomohy simjam zahybyłh uczasnykiw ATO Nebesna Hwardija. <https://ngua.org/> [data dostępu: 4.03.2018].
- SOLARZ O.: *Znaki „z góry”. Nadprzyrodzone w prezydenturze Wiktora Janukowycza*. W: *Obce/swoje. Miasto i wieś w kulturze Polski, Białorusi, Rosji i Ukrainy*. Red. K. GLINIANOWICZ, K. KOTYŃSKA. Kraków 2017, s. 197–206.
- STESZENKO A.: *W stolicy, niesmotria na protiwodiejstwije miestnoj własti, odkryły pamjatnyj znak woinam ATO*. <http://asn.in.ua/ru/news/116833-v-stolice-otkryli-pamjatnyj-znak-voinam-ato.html> [data dostępu: 4.03.2018].
- STOMMA L.: *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.* Łódź 2002.

- SZNAJDERMAN M.: *Anioł w wyobraźni popularnej*. „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1997, nr 3–4, s. 83–88.
- THOMAS W.I., ZNANIECKI F.: *Postawy religijne i magiczne*. W: EIDEM: *Chłop polski w Europie i Ameryce*. T. 1. Przeł. M. METELSKA. Warszawa 1976.
- TOMICKA J., TOMICKI R.: *Drzewo życia*. Warszawa 1975.
- U chrami na Ternopilszczyni je ikona, na jakij zobrażeni Nebesna Sotnia ta wojiny ATO*. <https://realno.te.ua/novyny/y-храмі-на-тернопільщині-є-ікона-на-які/> [data dostępu: 4.02.2018].
- U Kyjewi oswjatyły ikonu Bohorodyci – pokrowytelky ukrajinskich wojiniv*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2273705-u-kievi-osvatili-ikonu-bogorodici-pokrovitelki-ukrainskih-voiniv.html> [data dostępu: 4.02.2018].
- Ukaz Prezydenta Ukrainy nr 69/2015. <http://www.president.gov.ua/documents/692015-18468> [data dostępu: 4.03.2018].
- WOZNIAK T.: *Pro Orden Heroiw Nebesnoj Sotni*. http://ji-magazine.lviv.ua/anons2014/Voznyak_Pro_orden_heroiv_nebesnoj_sotni.htm [data dostępu: 2.02.2018].